

CASSÂS VE İBNÜ'L-ARABÎ'NİN AHKÂMÜ'L-KUR'ÂN İSİMLİ ESERLERİNDE YOL KESME SUÇUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Şükrü ŞİRİN*

Özet

İslâm hukukuna göre ağır had cezası gerektiren suçlardan biri olan yol kesme hakkında uygulanacak cezaların yer aldığı âyetle ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Bu çalışmada gelenek ve mensupları bakımından oldukça zengin bir birikime sahip olan Hanefî ve Mâlikî mezheplerinden birer eser seçilerek ilgili âyet üzerinden konuya yaklaşımlarının mukayesesi yapılmaya çalışılacaktır. Fıkhî tefsir geleneği olarak bilinen Ahkâmü'l-Kur'ân edebiyatında haklı bir şöhrete sahip olan bu iki eser Cessâs ve İbnü'l-Arabî'nin aynı ismi taşıyan *Ahkâmü'l-Kur'ân* adlı eserleridir. Bu çalışmada sadece iki âlimin değil iki farklı ekolün mukayesesi ortaya çıkmış olacaktır. Suça ve suçluya bakış açılarını, cezalarda öngörülen prensip kararlarını, hükme giderken kullandıkları delilleri yorumlamalarını ve karşı görüşlere nasıl cevaplar verdiklerini görmeye çalışacağımız bu çalışma ilgili eserlerle sınırlı tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: hirabe, eşkıya, had cezası, ceza hukuku, Ahkâmü'l-Kur'ân.

COMPARISON OF HIRABAH (ROBBERY) CRIME IN THE "AHKÂM AL-QUR'AN"'S OF AL-JASSAS AND OF IBN AL-ARABÎ

Abstract

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri, Doktora öğrencisi,
ssirin@sakarya.edu.tr

There are various interpretations regarding the verse of the Qur'an includes punishment of hirabah (robbery) which is one of the crimes requires severe hudud penalties according to Islamic jurisprudence. In this work, after I choose two outstanding works of two different Islamic law schools which are considerably rich with regards to their traditions and adherents, I compare their attitudes toward the issue of hirabah using the aforementioned verse as a base. These two works, which have a legitimate reputation in Ahkam al-Qur'an literature -which is also known as fiqhi tafseer tradition- are "Ahkam al-Qur'an"s, namesake works of al-Jassas and of Ibn al-Arabi. Therefore, I make the comparison of not only two different scholars but also two different Islamic law schools. My study, in which I reveal these scholars' viewpoint of crime and guilty, their leading decisions for punishments, their interpreting of evidences used by them in order to reach the rulings and their ways to respond to counter-views, is limited to the two works.

Key Words: hirabah (robbery), robber, hudud penalty, criminal law, Ahkam al-Qur'an.

Giriş

Bütün ilâhî dinlerin özellikle korumayı hedeflediği hususlardan biri de insanların can ve mal emniyetidir. Bundan dolayıdır ki insanlık tarihi boyunca suç kabul edilen bir eylem olan yol kesmeyi İslâm hukuku da yasakladığı eylemler arasına almış ve bu suça yönelik cezalar tertip etmiştir. Dokunulmaz alan olarak tarif edebileceğimiz bu iki hususa yönelik tehditler ise son derece ağır yaptırımlarla cezalandırılmıştır. Modern hukuk sistemlerinde de suçun yayılmasını engellemeye yönelik tedbirler arasında, cezanın caydırıcı olması özellikle vurgulanan bir durumdur. İslam hukukunda can ve mala karşı işlenen suçların cezasının ağır olması, caydırıcılık fonksiyonunu icra etmesi bakımından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Kur'an'da bu suça yönelik cezaların yer aldığı âyetle ilgili olarak âlimlerin farklı yorumları olmakla beraber, bu çalışmada yol kesmenin ceza gerektiren bir suç olduğu konusunda ve uygulanacak cezanın mahiyeti hakkında ne derece fikir birliği olduğu incelenecektir. Had ve kısası gerektiren cezaların suçları genelde tek seçimli, tayin ve takdiri şâri' tarafından belirlenmiş cezalar olmakla birlikte yol kesme suçunun cezasında farklı bir durumla karşı karşıyayız. Mezhepler arasında ihtilafa konu olan husus ise

cezaların sıralama ve hangi eyleme hangi cezanın verileceği konusunda olmuştur.

Bu suç, Allah (c.c) ve Rasulüne (sav) savaş açmakla eşdeğer bir konumda değerlendirilmektedir. Hırsızlıktan daha farklı bir konumda olan ve eşkıyalık/hirâbe/muhâriplik gibi isimlerle ifade edilen yol kesme, şöyle tarif edilmiştir: "İslam diyarında Müslüman veya zimmîlerin mallarını ellerinden zorla (teğallüben) ve açıktan (mücâhereten) almak, hayatlarına kastetmek, halkı korkuya düşürmek için bir takım kimselerin veya kuvvet ve şevket sahibi bir şahsın, silahlı veya silahsız meskûn mahalde ya da başka bir yerde insanların yollarını kesmesidir ki, bu yüzden halk, gidip gelmekten çekinerek yollar kesilmiş olur."¹

Bu çalışmada Hanefî âlim Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs (371/981)² ve Mâlikî âlim Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (543/1148)³ ait iki farklı Ahkâmü'l-Kur'ân eseri konu edilmiştir. İlgili eserlerde yol kesme suçuna yönelik cezaların belirlendiği âyete dair yorumları incelenerek eserler arasında bu âyetle ilgili bir mukayese yapılacaktır. Dönem olarak farklı olsalar da söylem olarak ortak bir dil kullanılıp kullanılmadığının yanı sıra aralarındaki görüş ayrılıklarının gerekçeleri ortaya konulacaktır. Her iki müellifin de âyeti nasıl yorumladıkları, ortak noktaların neler olduğu, sonra gelenin öncekinden ne ölçüde istifade ettiği ve farklılıkların nasıl gerekçelendirildiği sergilenecek olan bu çalışmada bazen âyetteki bir kelime üzerinden mukayese yapılırken bazen de sonuç ve hüküm üzerinden mukayese yapılacaktır. Cessâs'ın Hanefî geleneğinin içinden, İbnü'l-Arabî'nin ise Mâlikî geleneğinden olması, karşılaştırmanın doğal olarak iki mezhebin görüşleri üzerinden yürütülmesini gerektirmektedir. Klasik dönem eserlerinden kabul edilen bu iki eserde son dönemlerde yapılan bazı yorumlara⁴ kapı açacak ifadelerin olup olmadığı da ayrıca inceleme alanına dahil edilecektir.

¹ Ömer Nasûhî Bilmen, Hukûki İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985, s. 288; Abdullah Çolak, İslâm Ceza Hukunda Hafifletici Sebepler, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999, s. 62.

² Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Tahkik; Abdüsselam Muhammed ali Şahin, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el'İlmiyye, 1994, II, 508-518.

³ İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Tahkik; Muhammed İbrahim el-Hifnâvî - İsmail Muhammed eş-Şendîdî, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2011, II, 95-109.

⁴ Özellikle M. Esed tarafından kaleme alınan meal-tefsir çalışmasında ilgili âyet oldukça farklı bir anlayışla yorumlanmıştır. Esed, müfessirlerin yukarıdaki ayeti "şer'î bir hüküm" olarak yorumlama gayretleri, bunu iddia eden isimler ne kadar büyük/saygın olursa olsun, kesinlikle reddedilmelidir, demektedir. Gerekçe olarak da ayette geçen fiillerin zaman kiplerinden hareketle dört farklı

1. Konuya Esas Teşkil Eden Âyetler

Hirâbe olarak isimlendirilen yol kesme suçunun cezalarının yer aldığı ve karşılaştırma konusu olan âyetler ve mealî şu şekildedir:

Karşılaştırma konusu olan âyetler ve mealî:

إِنَّمَا جَزَاءُ الْمُكَذِّبِينَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرُسُلِهِمْ وَبِئْسَ مَا فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَن يَمُوتُوا أَوْ يُقْتَلُوا أَوْ يَهْلِكُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْمَانُهُمْ وَأُجْرُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جَزَاؤُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَوْا أَنَّهُمْ أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ.

“Allah’a ve Rasûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır. Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah’ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin.”⁵

2. Karşılaştırma

2.1. “Allah İle Savaşanlar” İfadesinin Hakîkati

Her iki müellifin de kelimelerin ilminin konusu olacak bir hususu dile getirerek âyeti tefsir etmeye başladıkları görülmektedir. (Allah ile savaşanlar) ifadesinde anlatılmak istenen mananın mecazî olduğuna dair ortak kanaat belirterek gerçek manada alınmasının neden mümkün olamayacağını izah etmişlerdir.

Cessâs, Allah ile savaşmanın imkânsızlığından hareketle hakikî manada kullanımın doğru olmadığını ve mecazî bir anlam verilmesi gerektiğini söylemektedir. Ardından da bu ifadenin mecaz yoluyla iki anlam ifade edebileceğini söyler. Birinci anlamı “savaşanlar” isminin verilmesi üzerinden izah ederken bu anlamı destekleyecek başka âyetlerden de deliller getirerek mecazî anlamda alınmasının en önemli gerekçesinin Allah’a bir taraf ve yön nispet etmenin mümkün olmadığını belirtir. Cessâs’a göre “savaşanlar” kelimesiyle ifade edilen kişilere bu ismin verilmesinin iki sebebi olabilir.

noktadan itirazını ortaya koymaktadır. Sonucunda ise geleneğin kabul ettiği bu tür bir cezanın, ilgili ayetten anlaşılmasının mümkün olamayacağını belirtir. Söz konusu bu yoruma yönelik ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Hüseyin Esen, “Muhammed Esed’in Hirâbe (Eşkiyalık) Suçuyla İlgili Âyetler İçin Yaptığı Meal-Tefsir Üzerine”, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2004, sayı: XX, s. 139-166.

⁵ Mâide, 5/33-34. (Meal, Diyanet İşleri Başkanlığı, Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, II. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Bunlardan birincisi, eline silah alarak yol kesip eşkıyalık yapanlar, başkalarıyla savaşanlara benzetildiği için böyle isimlendirilmiştir. Enfâl Sûresi 13. ve Mücâdele Sûresi 5. âyetleri⁶ zikreden Cessâs, bu âyetlerde ifade edilen mananın da mecaz alınması gerektiğinin üzerinde durarak Allah'ın bir taraf veya yönde olması gibi bir durumun muhal olduğunu defaatle vurgulamaktadır. Zira karşılıklı olarak savaşan veya birbirine zarar veren her iki tarafın da diğere göre bir konumu olması gerekir. Bu ise Allah için bir mekân isnadı olacağından dolayı kabul edilebilecek bir mana değildir. Diğeri ise, âyette bir hazif olduğundan hareketle kelime takdiri sonucu ortaya çıkmaktadır. Yani Allah ile savaşanlardan maksat, Allah'ın dostlarıyla savaşanlardır. Bu durumda eksilti ifade için uygun görülen takdir بِحارِبُونَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ şeklindedir. Benzer kullanımlar için örnekler de zikretmiştir.⁷

İbnü'l-Arabî'ye göre de âyetin zahir manasının alınması mümkün değildir ve mecaza hamledilmesi gerekmektedir. Cessâs ile benzer ifadeler kullanarak zahir mananın neden imkânsız olduğunu izah etmiştir. Burada Cessâs ile aynı argümanları kullandığı görülür. Ona göre hiç kimse Allah'a savaş açamaz ve O'na galip gelemez. Zira Allah'ın celal sıfatları, kudret ve iradesinin kemali bu duruma ihtimal vermez. Ayrıca savaşan her iki kişiden birinin, diğere karşısında bir yerde konuşlanması gerekir ki Allah böylesi bir durumdan da münezzehtir. Tespit edilen bu durumun zorunlu olarak mecaz manayı almaya götüreceğinden bahseden İbnü'l-Arabî, burada bir hazif olduğunu ve "Allah dostlarıyla savaşanlar" şeklinde takdir edilmesini gerektiğini söylemiştir. Allah'ın bu âyette dostları yerine kendi zatını koyarak ifade etmesinin gerekçesi ise onların konumunu yüceltmek ve onlara yönelik eziyetin ne derece büyük bir günah olduğunu ifade etmek içindir.⁸ Anlamın böyle olduğunu desteklemeye yönelik zikrettiği deliller ise Cessâs'ın delillerinden farklıdır. Mesela Bakara 235. âyette yer alan يَقْرَضُ اللَّهُ (Allah'a borç veren) ifadesinin fakirler için kullanıldığını belirtir. Ardından da bir hadise yer vererek bu şekilde anlamının imkânına başka bir delil getirmiş olur.⁹

⁶ (ذَلِكَ بِمَا كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَمْرًا يُنَاقِضُونَ مَا لِلَّهِ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ) 'Bu, onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmelerindedir. Her kim de Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir.' Enfâl, 8/13; (إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ...)' Mücâdele, 58/5.

⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kurân*, II, 508.

⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kurân*, II, 95-96.

⁹ Hadis: 'Ey ademoğlu! Ben hast oldum beni ziyaret etmedin!" Kul diyecek: "Ey Rabbim, Sen Rabbülâlemin iken ben seni nasıl ziyaret ederim?" Rab Teâla diyecek: "Bilmedin mi, falan kulum

2.2. Nüzûl Sebebinin Değerlendirilmesi

Cessâs, sistematik bir sırayla nüzûl sebebine yer vermemiştir. Ancak yol kesmenin irtidad sebebi olamayacağı konusunu anlatırken âyetin nüzûl sebeplerine de atıfta bulunarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Öncelikli olarak **Urayne/Uraniyyîn** olayını¹⁰ zikrederek bu rivâyetin ihtilafli olduğunu belirtmiştir. İbn Abbâs'tan (68/687) gelen bir rivâyette ise bu âyetin Rasulullah (sav) ile dostluk anlaşması olan Ebû Berza el-Eslemî'nin arkadaşları hakkında indiği belirtilmektedir ki bu rivâyete göre onlar, Müslüman olmak için gelen bir grup insanın yolunu kesmişlerdir. Üçüncü olarak da İkrime'nin İbn Abbâs'tan naklettiği ve bu âyetin müşrikler hakkında nâzil olduğunu ifade eden bir başka rivâyete yer vermiştir. Son olarak İbn Ömer'in (73/692) âyetin Uraniyyîn hakkında nâzil olduğunu ifade eden bir başka rivâyete de yer vererek buralarda irtidattan bahsedilmediği vurgusunu yapmıştır. Ona göre âyet, Uraniyyîn hakkında nâzil olmuş olsa bile hüküm, bir delil olmadıkça nüzûl sebebine göre değil lafzın umumuna göredir. Yani, "sebebin husûsîliği hükmün umûmîliğine mani değildir" kuralını zikretmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin Uraniyyîn hakkında uyguladığı hüküm ile âyette belirtilen hükümlerin farklı olmasından hareketle, âyetin bu olaydan önce inmiş olma ihtimalinin bulunmadığını ifade etmiştir. Ardından da bu âyetin ilgili olaydan sonra nâzil olduğunu gösteren bir rivâyete yer vermiştir.¹¹

İbnü'l-Arabî ise Cessâs'a göre oldukça sistematik bir metot takip etmiştir. Âyetin sebab-i nüzûlüne dair rivâyetleri maddeler halinde sıralamaktadır. İlk olarak âyetin ehl-i kitap hakkında indiği rivâyetine yer vermiş ancak bu görüşün kime ait olduğunu belirtmemiştir. Hasan-ı Basrî'den (110/728) gelen ve müşrikler hakkında indiğini belirten rivâyete ise ikinci sırada yer vermiştir. Üçüncü sırada ise Ukl ve Urayne hakkında nâzil olduğunu ifade eden rivâyetin bir bölümüne

hastalandı, fakat sen onu ziyaret etmedin, bilmiyor musun? Eğer onu ziyaret etseydin, yanında beni bulacaktın!...' Hadisin tamamı için bkz. Müslim, Birr 43.

¹⁰ Hz. Enes'ten gelen rivâyet şu şekildedir: "Ukl ve Urayne kabilelerinden bir grup insan Rasulullah'ın yanına gelip: Ey Allah'ın Rasulü! Biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen (çöl) insanlarıyız, (çift-çubukla uğraşan) köylüler değiliz" dediler. Bu sözleriyle, Medine'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini ifade ettiler. Rasulullah, onlara (hazineye ait) develerin ve çobanın (bulunduğu yeri) tavsiye etti. Kendilerine oraya gitmelerini, develerin sütlerinden ve bevillerinden içmelerini söyledi. Gittiler, Harra bölgesine varınca, İslâm'dan irtidad ettiler. Hz. Peygamber'in çobanını da öldürüp develeri aldılar. Haber Hz. Peygamber'e ulaştı. Rasulullah derhal arkadaşlarından takipçi çıkardı (yakalanıp getirildiler). Gözlerinin oyulmasını, ellerinin kesilmesini ve Harra'nın bir kenarına atılmalarını ve o şekilde ölüme terkedilmelerini emretti." Buhârî, Muhâribin 16,17,18; Diyât 22; Vudû 66; Zekât 68; Cihâd 152; Megâzi 36; Müslim, Kasâme 9, (1671).

¹¹ Cessâs, *a.g.e.*, II, 510.

yer vermiştir. Bu âyetin Rasulullah'ın Uraniyyîn hakkında verdiği hükme uyarı mahiyetinde nâzil olduğunu belirten rivâyete ise dördüncü sırada yer vermektedir. Son olarak da Katâde'den (23/643) gelen bir rivâyete yer verir ki, bu rivâyet sebab-i nüzûl olmaktan ziyade âyetin, Rasulullah'ın Uraniyyîn hakkındaki uygulamasıyla mensûh olduğunu ifade etmektedir. Böylece beş farklı rivâyeti sıralamıştır. Ardından da rivâyetlerin kritiğini yapmaktadır.¹²

İbnü'l-Arabî'ye göre şayet âyetin Ukl ve Urayne hakkında nâzil olduğu kesin sabit olsaydı açık bir delil olurdu. Taberî (310/923) de âyetin Yahudiler hakkında indiğini, ancak yolkesenler ister zimmî olsun ister Müslüman tamamının bu kapsama dahil olduğunu kabul etmektedir.¹³ Fakat herhangi bir Yahudi'nin böyle bir cezaya çarptırıldığına dair rivâyet olmadığı için İbnü'l-Arabî bu rivâyeti doğru bulmamaktadır. İbnü'l-Arabî'ye göre, âyet müşrikler hakkında nâzil oldu diyenlerin görüşü doğruya daha yakın olsa da kâfirlerin tövbe ederek İslam'a girmesi durumunda haklarındaki cezanın düşmesi, yakalanmalarına bağlı olmaksızın her zaman geçerli olacaktır. Aynı şekilde mürted olan da savaşıma durumu olmasa bile öldürülecektir. Ayrıca âyette sürgün, el ve ayakların çapraz olarak kesilmesi gibi cezalardan bahsedilmektedir ki, mürted için bu cezalar yoktur. Bu da gösteriyor ki âyet, müşrikler veya mürtedler hakkında değildir. Görebildiğimiz kadarıyla İbnü'l-Arabî, bu tespitleriyle bir çelişki içine düşmektedir. Zira önceki bölümde yol kesmenin küfür sebebi olduğunu dolayısıyla bunu yapan Müslümanın mürted olacağını ifade etmişken burada farklı bir hüküm ortaya koymaktadır. Devamında ise tekrar önceki görüşünü destekler mahiyette diyalektik üslubuyla âyetin Uraniyyîn hakkında nâzil olduğu hakkındaki rivâyetin daha güçlü olduğunu ve onların da mürted olduklarını izah etmeye çalışmaktadır. İrtidat ederek harbî konuma geçen birisi, Uraniyyîn olayında ceza olarak uygulanan el kesme, göz çıkarma şeklinde belirtilen fiilleri yapmışsa aynısı ona da uygulanır, diyerek görüşünü savunmuştur. O, mürted olanlar için tövbe etmeleri teklif edilmesi gerektiği konusunda âlimler arasındaki ihtilafı delil olarak göstermiştir. Zira bu ihtilafı görüşlerden birine göre mürtede tövbe teklif edilmez. İbnü'l-Arabî'ye göre mürted, bir şüphe ve akıl karışıklığı nedeniyle dinden çıkarsa ona doğrular

¹² İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 96-98.

¹³ Âyetin kimler hakkında indiğine dair rivâyetlerle ilgili olarak bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kurân*, Beyrut: 1992, IV, 546 vd.

gösterilerek tövbe etmesi istenir; irtidat ederek adam öldürür, müsl¹⁴ yaparsa tövbe etmesi istenmez.¹⁵

İbnü'l-Arabî âyetin Müslümanlar hakkında olmasından hareketle, faizle muamele etmek gibi bir haramda birlikte davranan Müslüman belde halkına savaş açılabileceğini delil getirmiştir.¹⁶ Kullandığı bu argümanlardan hareketle İbnü'l-Arabî'ye göre yolkesenlerin mürted olmadığını anlıyoruz. Ancak İbnü'l-Arabî bunu açıkça söylememiş aksine daha önceki kısımda mürted olacaklarını belirtmiştir.

2.3. Yolkesen Kimseler Mürted Midir?

İlgili âyette bahis konusu olan yol kesme suçunu işleyenlerin inanç açısından durumu değerlendirilirken farklı ihtimaller üzerinde durulmuştur. Bu ihtimallere sebep-i nüzûl çerçevesinde bakılmış olmakla beraber öncelikle üzerinde durulan konu, yolkesenin Müslüman olarak kalıp kalamayacağı olmuştur.

Cessâs, birinci kısımdaki hazifle bağlantılı olarak Rasulullah'a karşı bayrak açıp savaşmak mümkün olduğu için böyle bir davranışa girenlerin kâfir olduğunu ve bunu yapan kişi Müslümansa mürted olacağını ifade etmektedir. Ancak İslâm milletinden olanlar için de günahlarının büyüklüğü nedeniyle böyle bir ifadenin kullanılmasının mümkün olduğunu da söylemiştir. Yol kesme eylemi nedeniyle kişinin mürted sayılamayacağını ifade eden Cessâs, bu görüşü destekleyen rivâyetlere yer verir. İlgili rivâyetlerin tamamında irtidat olayından hiç bahsedilmeksizin Allah'a karşı savaşmak fiilleri kullanılmıştır. Ayrıca âyetin son kısmında yer alan "yakalanmadan önce tövbe etmeleri" ifadesini de delil göstererek yol kesmenin irtidat kabul edilecek bir suç olmadığına vurgu yapmaktadır. Zira mürted olanlar için uygulanacak ceza belli olup burada sayılan cezalarla bir alakası yoktur. Ayrıca mürted olan kişi yol kesme eyleminde bulunmasa da cezası bellidir. Dolayısıyla yol kesme olayı mürtedlere mahsus bir eylem olmayıp Müslümanlardan da bazıları yol kesme suçunu işlemiş olabilirler.

Cessâs, itibara alınmayacak bazı kişilerin, yol kesme olayının mürtedlere mahsus bir eylem olduğunu söylemelerinin âyete ve âlimlerin ittifak ettiği görüşe aykırı olduğunu ifade etmektedir. Ardından âyetin nüzûl sebebi

¹⁴ "Müsle; başkalarına ibret olmak üzere düşmanın burnunu, kulağını ve diğer bazı organlarını kesip gözlerini oymak suretiyle kendisini çirkin bir şekle sokmaktır." Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997, III, 471.

¹⁵ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 98.

¹⁶ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 99.

hakkındaki rivâyetlerin kritiğini de yaparak ve bu cezaların mürted veya kâfirler için olmadığı bilhassa Müslümanlar için olduğu sonucuna varmaktadır.¹⁷

İbnü'l-Arabî ise müfessirlerin yol kesmek küfür sebebidir, şeklindeki ifadelerine yer vererek, küfrün savaşmaya götüren sebep olduğu gerekçesiyle bunun doğru bir anlayış olduğunu savunur. Ancak konuyla ilgili ayrıntıya yer vermeksizin başka bir eserine atıf yapmakla yetinir.¹⁸

Görüldüğü gibi iki âlimin bu konudaki görüşleri farklılaşmaktadır. Ancak yol kesmenin küfür sebebi olduğunu söyleyen İbnü'l-Arabî'nin konuya dair delillerine ulaşamadığımız için bir karşılaştırma imkânı da bulamıyoruz. Zira atıfta bulunduğu eser elimizde olmayan eserlerinden biridir. Fakat âyetin nüzûl sebebi hakkındaki rivâyetlerin kritiği yapılırken bu konu hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmelerde ise âyetin mürtedler için olmadığı görüşünü savunmaktadır.¹⁹ Dolayısıyla burada bir çelişki olduğunu söylemek mümkündür. Hatta aynı çelişki ilgili bölümde de tekrarlanmaktadır diyebiliriz.

2.4. Yolkesenlere Verilecek Ceza

Yolkesen için verilecek cezalar, âyetteki sıralama dikkate alınarak zikredilirse şu şekilde bir sıralama ortaya çıkmaktadır:

- Öldürülmesi
- Asılması
- El ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi
- Sürgün edilmesi

İlk bakışta hemen herkesin görebileceği gibi, birinci cezanın öncelikli olarak uygulanması halinde diğer cezaların uygulanmasının imkân ya da anlamı olmayabilir. Ölüm cezasına çarptırılarak öldürülen bir kişinin asılması ya da el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi mümkün olsa bile –başkaları için caydırıcı unsur olarak teşhir edilmesi dışında- suçlu açısından ne gibi bir anlamı olabilir? Sıralamada en sonda yer alan sürgün ise zaten bu durumda imkânsız olacaktır. Öyleyse âyetteki bu sıralamanın pratikte uygulanması istenen sıralama olmadığı söylenebilir.

¹⁷ Cessâs, a.g.e.,II, 510.

¹⁸ İbnü'l-Arabî'nin atıfta bulunduğu eseri; *el-İnsâf fi Mesaîli'l-Hilâf*.

¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 98.

Söz konusu âyette sayılan bu cezaların önceliği konusunda âlimler arasında ihtilaf ortaya çıkmıştır. Bu ihtilafın sebeplerinden biri de, âyette sıralanan cezalar arasında atıf harfi olarak kullanılan و edatının delalet ettiği manalardır.²⁰ Ayrıca yolkesen kişinin işlediği suçların mahiyetine bakarak da bazı ayırımlara gidildiği görülmektedir. Karşılaştırmaya esas alınan her iki eserin müellifi de konuyu oldukça ayrıntılı olarak ele almış ve serdedilen görüşler hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Oldukça fazla tekrarların bulunması da dikkat çeken bir başka husustur. Şimdi Cessâs ve İbnü'l-Arabî'nin bu konuyu nasıl ele aldıklarına şu şekilde yer verilebilir.

Cessâs ilk olarak âlimler arasındaki ihtilaflara geçmeden önce âyetin hükmünün Müslümanlar için geçerli olduğu noktasındaki ittifakla başlamıştır. Ardından da konuyla ilgili görüşleri serdederek değerlendirmelerde bulunmuştur.

Cessâs'ın yer verdiği kişiler ve görüşleri²¹ bir tablo halinde gösterilecektir. Bazı şahısların aynı konuyla ilgili birden fazla görüşü varsa tablonun ilgili yerinde isim tekrarı olacak ve ikinci görüşü olarak belirtilmeyecektir. Ayrıca isimlerin sıralaması, eserde geçiş sırasına göre olacağı için vefat sırası dikkate alınmayacaktır.

Cessâs'ın ifadesine göre adam öldürmeksizin yol kesip mal alanların öldürülmeyeceğinin delili, kimlerin öldürülebileceğini belirten hadistir.²² Zira bu hadise göre öldürülmesi caiz olan kişiler mürted, muhsan iken zina yapan ve haksız yere başkasını öldürür. Bu hadiste yolkesenler yer almadığı için öldürülmeleri de doğru değildir. Başka yollardan gelen rivâyetlerde yolkesenlerin de yer almasını ise yol kesmekle birlikte adam öldürmenin de kastedildiğini ifade ederek bu hadisleri tevil etmektedir. Ayrıca yolkesenin öldürüleceğine veya sürgün edileceğine dair rivâyetleri de bir hazif takdiriyle yorumlayarak, öldürmemiş ve mal almamışlarsa sürgün edileceklerini, öldürmüşlerse öldürüleceklerini söylemektedir.

²⁰ و atıf harfinin delalet ettiği manalar için bkz. Muhammed Sami Salih Et-Tavîl, *Delâletü Hurûfi'l-Atfi ve Eseruhâ fi İhtilâfi'l-Fukahâ* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Filistin, 2009, s. 69 vd.; Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 231 vd.

²¹ Cessâs, a.g.e., II, 511-513.

²² Bkz. Buhârî, Diyât 6; Ebû Dâvûd, Hudûd 1.

Kişi	Yolkesenin Eylemi	Cezası
İbn Abbâs	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	Önce el ve ayakları çaprazlama kesilir sonra öldürülür ve ardından da asılır
	Sadece adam öldürmüş	Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Sürgün edilir
İbrahim en-Nehâî (96/714)	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	İmam şu cezalardan birini seçer: 1. Önce el ve ayakları çaprazlama kesilir sonra öldürülür ve ardından da asılır 2. Asılır 3. Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Tazir cezasıyla birlikte hapsedilir
Saîd b. Müseyyeb (94/713) Mücâhid (104/722) Hasan-ı Basrî Atâ (114/732)	Yol kesmesi yeterli başka bir şey yapmasa da	İmam şu cezalardan dilediğini seçer: 1. Öldürülür 2. Asılır 3. El ve ayakları çaprazlama kesilir 4. Sürgün edilir
Ebû Hanîfe (150/767) İmam Züfer (158/775) Ebû Yusuf (182/798) Muhammed eş-Şeybânî (189/805)	Sadece adam öldürmüş	Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
Ebû Hanîfe	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	İmam şu cezalardan birini seçer: 1. Önce el ve ayakları çaprazlama kesilir sonra öldürülür 2. Önce el ve ayakları çaprazlama kesilir sonra asılır 3. Asılır 4. Öldürülür

Ebû Yusuf Muhammed eş-Şeybânî	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	Asılır ve öldürülür
İmam Şâfiî (204/820)	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	Asılır ve öldürülür
	Sadece adam öldürmüş	Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Sürgün edilir, kaçarsa yakalanana kadar takip edilir.
İmam Mâlik (179/795)	Yol kesmesi yeterli başka bir şey yapmasa da	İmam şu cezalardan dilediğini seçer: 1. Öldürülür 2. Asılır 3. El ve ayakları çaprazlama kesilir 4. Hapsedilir
Leys b. Sa'd (175/791)	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	Asılır ve mızrakla öldürülür
	Sadece adam öldürmüş	Kılıçla öldürülür
Ebu'z-Zinâd (130/748)	Yol kesmesi yeterli başka bir şey yapmasa da	İmam şu cezalardan dilediğini seçer: 1. Öldürülür 2. Asılır 3. El ve ayakları çaprazlama kesilir 4. Hapsedilir

Cessâs, âyette yer alan sıralamanın muhayyerlik ifade etmediği,²³ yolkesenin durumuna göre ceza uygulanması gerektiği görüşünü oldukça ayrıntılı olarak diyalektik üslubuyla ispata çalışmıştır. Bu görüşe gelebilecek itirazlara da cevaplar vermiştir. Ona göre âyette bir hazif söz konusu olup muhayyerlik yoktur. Bunun gerekçesi ise yol keserek sadece mal alıp adam öldürmeyen birini devlet başkanının sürgün ederek el ve ayaklarını kesmeden bırakması ittifakla caiz değildir. Aynı şekilde devlet başkanının yol kesip adam öldürerek mal alan birini asmadan veya öldürmeden bırakması da caiz değildir. Şayet söylenildiği gibi bir muhayyerlik söz konusu olsaydı yol keserek adam

²³ İlgili edatın buradaki manası ve başka âyetlerde aldığı manaların mukayesesi için bkz. Tahâvî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, (Tahkik: Sadettin Ünal), I-II, İstanbul: 1998, II, 281 vd.

öldürüp mal alan veya sadece mal alanlar için de bu muhayyerlik geçerli olmalıydı. Durum böyle olmadığına göre âyette bir hazfin varlığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Takdiri ise şu şekildedir; yol keserek adam öldürmüştü öldürülür; adam öldürüp mal da almışsa asılır; sadece mal almışsa el ve ayakları çaprazlama kesilir; sadece yol kesmişse sürgün edilir. Bu tercihiyle İbn Abbâs ve Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yakın bir yerde duran Cessâs, konunun devamında da âyette sıralanan cezaların muhayyerlik ifade etmediği yolunda deliller zikretmeye devam etmiştir. Bu tartışma sırasında yolkesenlere uygulanan cezanın bir kısas olmayıp had olduğu vurgusunda da bulunarak affın geçerli olmadığını da belirtir. Zina ve hırsızlık cezaları ile mukayese yaparak sadece yol kesmenin öldürülmeyi gerektirecek bir suç olmadığını ispata çalışırken “yeryüzünde fesat çıkarma” şeklinde âyette yer alan hususa da adam öldürerek fesat çıkarma teviline bulunmaktadır.²⁴

Cessâs, Ebû Hanîfe'nin tercihindeki muhayyerliği izah ederken el ve ayakların çaprazlama kesilmesi, asılması ve öldürülmesi şeklindeki uygulamanın tamamını tek bir had olarak değerlendirmektedir. Bu cezaların tamamı uygulanırken devlet başkanının uygulama sırasında tercih yetkisi olduğunu belirtmiştir. Böylesi bir tercihin ne ifade edeceği sorgulanır ve öldürüldükten sonra el ve ayaklarının kesilmesinin ya da asılmasının ne anlamı var, denilirse cevaben şöyle demektedir: Sayılanların tamamı tek bir suça yönelik tek bir had cezasıdır, bu cezalardan herhangi birini düşürme yetkimiz de yoktur.

İbnü'l-Arabî konuyla ilgili görüşleri sıralamadan önce yol kesmenin/muhârebe ne olduğu hususuna açıklık getirmektedir. “Mal almak kastıyla silahlanmak” olarak ifade ettiği yol kesme suçunun tarifi hakkında farklı görüşlere yer vermiştir. Öncelikle İmam Mâlik'ten gelen rivâyete yer vermiş olup bu rivâyete göre muhârip; kimseyi öldürmese bile yol keserek her tarafta insanları korkutan, yeryüzünde bozgunculuk yapan kişidir. Mücâhid'e göre ise muhârebe; zina, hırsızlık ve adam öldürmedir. Şâfiî ve Evzaî'ye (157/774) göre ise; açıkça yol kesen, şehir ve başka yerlerde hırsızlık yapmakta ısrar eden kişidir. Ebû Hanîfe ve Atâ'ya göre ise; bu işi şehirde değil açıktan yollarda yapan kişidir.²⁵

İbnü'l-Arabî bu görüşler hakkında değerlendirme yaparken kadılığı döneminde vermiş olduğu bir fetvayı zikrederek Mücâhid'in görüşüne atıfta

²⁴ Cessâs, *a.g.e.*, II, 513.

²⁵ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 99-100.

bulunur. Öncelikle bu görüşün –zina kısmının- geçersiz olduğunu söylemekle beraber zina eylemini açıktan ve zorla yaparsa (tecavüz), bu davranışın yol kesmekten daha çirkin olduğunu belirtir. Ardından da verdiği fetvayı anlatır. Kadılığı sırasında muhârip/yolkesen olarak ortaya çıkan bir topluluğun birilerinin yanından bir kadını zorla aldıklarını ve sonra yakalanarak kendisine getirildiklerini belirtir. Yanında fetva verebilecek seviyedeki kişilere bu durum hakkında sorduğunda onlar; bu kimseler yolkesen durumunda değiller, zira yol kesme mallarla ilgili bir durum olup kadının namusuyla alakası yoktur, derler. O da durumun vahametini belirlemek için “إنا لله وإنا إليه راجعون”²⁶ diyerek, namusa yönelik saldırının mala yönelik saldırıdan daha çirkin olduğunu belirtir. Çünkü bütün insanlar mallarının tamamının gitmesine razı olur ama eş veya kızlarının namusunun çiğnenmesine asla razı olmazlar, dedikten sonra: Şayet Allah’ın zikrettiği cezadan daha büyük bir ceza olsaydı namusa tecavüz edene uygulanırdı, der.²⁷

Burada zikredilen tarifler hakkında değerlendirme yapmaya devam eden İbnü’l-Arabî, yol kesme eyleminin şehirde veya ıssız bir yerde olması arasında fark olup olmadığı konusuna değinerek, yardım isteme imkânının bulunmadığı ıssız yerde olmasını şart koşanların görüşünü tenkit eder. Eylemin şehirde veya ıssız bir yerde olması arasında bir ayırım yapılmaması gerektiğini ve âyetin mutlak olarak buna delalet ettiğini belirtir.²⁸

İbnü’l-Arabî, İmam Mâlik dışında diğer âlimlerin cezanın nasıl uygulanacağına dair görüşlerine yer vermeden önce Şâfiîlerle bir tartışmaya girmektedir. İsyân eden/bâğî ile yolkeseni karşılaştırarak İmam Mâlik’in yolkesen kişi adam öldürme ve mal alması da öldürülür, şeklindeki görüşünü savunarak, buna yönelik eleştirileri cevaplamaktadır. Burada öncelikli olarak İbnü’l-Arabî’nin sonradan zikrettiği görüşlere yer verilecek ardından da tartışma konusuna tekrar dönülecektir. Zira kimin ne söylediğini tespit etmeden mukayese etmek zor olacaktır.

İbnü’l-Arabî, temelde iki görüş olduğundan hareketle konuyla ilgili görüşleri sıralamıştır. Bunlardan birincisi âyette belirtilen cezalardan hangisinin uygulanacağı konusunda otorite tercih hakkına sahiptir. Belirtilen cezalardan hangisini toplum düzenine ve menfaatine daha uygun bulursa onu uygular. İbnü’l-Arabî’ye göre bu görüşte olanlar Saîd b. Müseyyeb, Mücâhid, Atâ ve

²⁶ Bakara, 2/9.

²⁷ İbnü’l-Arabî, *a.g.e.*, II, 100.

²⁸ İbnü’l-Arabî, *a.g.e.*, II, 100-101.

İbrahim'dir. İkincisi ise âyetin ifadesi tafsil için olup bu tafsil hususunda da yedi farklı görüş bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî bu yedi görüşü sayarken yeterince hassas davranmamış olup bazı görüşlerin kime ait olduğunu belirtmemiştir. Ayrıca kime ait olduğu belirtilmeyen görüşlerden biri olan üçüncü görüşte anlayamadığımız bir problem olduğu kanaatindeyiz. Zira mevcut ibarenin ifade ettiği anlam, eksik ve anlaşılmaz görünmektedir.²⁹

İbnü'l-Arabî'nin yer verdiği kişiler ve görüşleri³⁰ tablo halinde gösterilirken bir önceki tabloda kullanılan sistematik esas alınacaktır.

Kişi	Yolkesenin Eylemi	Cezası
İbn Abbâs Hasan-ı Basrî Katâde Şâfiî	Sadece adam öldürmüş	Öldürülür
	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	Asılır
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Sürgün edilir
Belirtilmemiş	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	Önce el ve ayakları çaprazlama kesilir sonra öldürülür ve ardından da asılır
	Sadece adam öldürmüş	Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Sürgün edilir
Belirtilmemiş	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	İmam şu cezalardan dilediğini seçer: 1. El ve ayakları çaprazlama kesilir ve asılır 2. Asılır 3. Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir

²⁹ Ulaşılabildiğimiz bütün nüshalarda aynı şekilde verilen ibare şu şekildedir:

الثَّلَاثُ: أَنَّهُ لَإِنْ أَخَذَ الْمَالَ وَقَطَعَ الطَّرِيقَ يُخَيَّرُ فِيهِ الْإِمَامُ إِنْ شَاءَ قَطَعَ بِدَمِهِ وَيُجْلَى، وَإِنْ شَاءَ قَطَعَ بِدَمِهِ وَيُجْلَى، وَإِنْ شَاءَ قَطَعَ قَلْبَهُ، وَإِنْ شَاءَ قَطَعَ رِجْلَهُ
وَوَلَدَهُ، وَإِنْ شَاءَ قَطَعَ رِجْلَهُ، فَإِنْ أَخَذَ بِمَا لَأَوَّلُ فَقَطَعَ مِنْ خِلَافٍ، وَإِنْ لَمْ يَأْخُذْ بِأَوَّلٍ غُرِبَ وَتَمَّى مِنَ الْأَرْضِ.

Koyu karakterle belirtilen kısım kanaatimizde şöyle olmalıydı:

فَإِنْ أَخَذَ الْمَالَ لَمْ يَقْتُلْ مَنْ خِلَافٍ، وَإِنْ لَمْ يَأْخُذْ الْمَالَ لَمْ يَقْتُلْ غُرِبَ...

Görüldüğü gibi ibarenin orijinal halinden uygun bir anlam çıkarılamamaktadır. Görüşün kime ait olduğu da belirtilmediği için tespit imkânı da bulamadık. Ancak mevcut görüşlerden ve Cassâs'da verilen görüşlerden hareketle böyle bir takdirin anlam açısından da uygun olduğu kanaatindeyiz.

³⁰ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 102-105.

	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Sürgün edilir
Hasan-ı Basrî	Hem adam öldürmüş hem de mal almış	İmam şu cezalardan dilediğini seçer: 1. El ve ayakları çaprazlama kesilir ve asılır 2. Asılır 3. Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
	Adam öldürmemiş ve mal da almamış	Terbiye edilir ve ölene kadar hapsedilir
Ebû Yusuf Muhammed eş-Şeybânî	Sadece adam öldürmüş	Öldürülür
	Sadece mal almış	El ve ayakları çaprazlama kesilir
Ebû Hanîfe	Hem adam öldürmüş hem de mal almış (Önceki iki durumda İmameynle aynı görüştedir)	İmam şu dört cezalardan dilediğini seçer: 1. Öldürülür 2. Asılır 3. El ve ayakları çaprazlama kesilir ve öldürülür 4. El ve ayakları çaprazlama kesilir ve asılır
İmam Mâlik Saîd b. Müseyyeb	Yol kesmesi yeterli başka bir şey yapmasa da	İmam belirtilen cezalardan dilediğini seçer

İbnü'l-Arabî bu görüşleri sıraladıktan sonra ihtilafın temelini oluşturan noktalardan birine temas etmektedir. Âyette kullanılan atf harfinin delalet ettiği manaya bağlı bir ihtilaftan bahsederken aslında görüşlerin farklılık gerekçesini söylemiş olmaktadır. Zira âyette sıralanan cezalar arasında kullanılan *أو* edatının muhayyerlik ifade ettiğini kabul edenler, otoritenin duruma göre bu cezalardan istediğini seçebileceğini ileri sürmüşlerdir. Yolkesenlerin durumuna uygun olan bir cezanın verilmesi gerektiğini düşünenler ise, âyette geçen söz konusu edatın (*أو*) tafsil için geldiğini söylemişlerdir.³¹

Anlaşıldığı kadarıyla İbnü'l-Arabî'nin görüşü de edatın muhayyerlik anlamında kullanıldığı yönündedir. Konuyla ilgili olarak Şâfiîlerin görüşü üzerinden yaptığı tartışma da bunu göstermektedir. Ancak baştan beri Cessâs ile yakın söylemlerde bulunurken, özellikle de âyetin ilk kısmındaki hazif ve takdir

³¹ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 102-103.

konusunda benzer ifadeler kullanmışken, burada Cessâs'ın ileri sürdüğü gerekçelerden hiç bahsetmeden sadece Şâfiîlere cevap vermekle yetinmiş olduğunu görülmektedir. Halbuki isyan, hırsızlık zina gibi suçlarla mukayese noktasında da Cessâs'a benzer bir yöntem takip etmişti. Şimdi İbnü'l-Arabî'nin devlet başkanının muhayyerliği ile ilgili olarak daha önceki sayfalarda diyalektik üslubuyla açıklamaya çalıştığı noktaya tekrar bakılabilir.

Burada tartışılan konunun esası şudur: Şâfiîler, adam öldürmemiş ve mal almamış ama sadece yol keserek insanları korkutmuş birinin öldürülemeyeceğini ileri sürerken³² İmam Mâlik, otorite isterse öldürebilir demektedir. İbnü'l-Arabî de önce Şâfiîlerin gerekçe ve itirazını dile getirir ve ardından da onlara cevap verir. İbnü'l-Arabî'ye göre Şâfiîler şöyle demektedir: “Adam öldürmeden ve mal almadan sadece yol kesip insanları korkutan birine nasıl olur da adam öldürüp mal alanların cezası uygulanabilir! Birinin işlediği suç diğerinden daha büyükken eşit sayılmaları doğru değildir. İkisinin eşit olmadığını gösteren delil ise, yol kesip bozgunculuk yapma işine adam öldürme ve mal almayı da ekleyen bir suçlunun öldürülmesi gerekir ve bu cezanın düşürülmesi caiz değildir. Sadece yol keserek insanları korkutmakla yetinen suçlu ise öldürülmeyebilir. Zira yolkesenin adam öldürmüşse öldürülmesi; sadece mal almışsa, mal aldığı için elinin, yolda korku saldığı için de ayağının kesilmesi bunu desteklemektedir.”³³ İbnü'l-Arabî'ye göre bu söz geçersiz olup ilim yolunun başında olan birisi dahi bunu söylemez. Yol kesip adam öldürenle, adam öldürmeden yol kesenin işlediği suçlar arasındaki fark eşitliğe mani değildir. Zira her iki suçun eşit sayılmasının önünde bir engel yoktur, diyen İbnü'l-Arabî, Şâfiîlere bu sonuca nasıl vardıklarını sorar; akılla mı yoksa şer'î bir delille mi? Şayet eşit olmadıklarını akılla söylüyorsanız bu konuda aklın yeri yok; delille söylüyorsanız o halde delil nerede? Bu değerlendirmenin ardından biri diğerinden daha kötü olduğu halde aynı ceza uygulanan kısas ve irtidad örneklerini verir. Ona göre küfür, adam öldürmekten daha çirkin bir suçtur ama cezaları eşittir.³⁴

İbnü'l-Arabî, her iki suç eşit olsaydı yol kesip adam öldürenin öldürülmemesi nasıl caiz değilse, adam öldürmeden yol kesenin de öldürülmemesi caiz olmazdı, şeklinde gelebilecek bir itirazı da gaflet olarak

³² Konuyla ilgili Şâfiîlerin görüşleri için bkz. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *Ahkâmü'l-Kur'ân li'ş-Şâfiî*, I-II, Kahire: 1994, I, 313 vd.

³³ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 101.

³⁴ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 101-102.

kabul etmektedir. Zira hem yol kesip hem adam öldürenin öldürüleceği konusunda icmâ vardır. Dolayısıyla bunun devlet başkanı tarafından kaldırılması caiz değildir. Halbuki sadece yol kesenin durumu ihtilafli olup içtihadı açık bir alandır. Devlet başkanının içtihadı öldürülmesi yönünde olursa öldürülür, ölüm cezasının düşürülmesi yönünde olursa düşürülür.³⁵

Görüldüğü gibi İbnü'l-Arabî buradaki muhayyerliği bir içtihat konusu olarak kabul etmekte ve otoritenin yetkisine bırakmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi İmam Mâlik de bu görüştedir. Şâfiîlerin yol kesme cezasının hırsızlık ve kısasla karşılaştırmasını da yersiz bulan İbnü'l-Arabî, yolkesenin cezasının müstakil bir ceza olup diğerleriyle kıyaslanmasının doğru olmayacağı kanaatindedir. Ancak İbnü'l-Arabî'nin burada cevap vermediği bir husus had konularında içtihadın olup olmadığı konusudur. Cessâs'ın da ifade ettiği gibi, şüphelerin hadleri düşüreceği prensibinden hareketle burada bir şüphe varsa bu durumda devlet başkanının ölüm cezasını uygulaması nasıl değerlendirilecektir?

İbnü'l-Arabî, âyette yer alan cezaların sıralamasının ağırdan daha hafife doğru olması muhayyerlik olmadığını gösterir ve suça göre ceza seçilmesi gerekir diyenlere; âyetin muhayyerlik konusunda nass olduğunu, tafsil veya ta'gîb anlamına çekilmesinin ise doğru olmadığını söylemektedir. Mürted, muhsan zânî ve katilin öldürülebileceğini ifade eden hadisi delil göstererek adam öldürmeyen birinin yol kesti diye öldürülemeyeceğini söyleyenlere de bu istidlalin geçersiz olduğunu, zira on küsur yerde ölüm cezasının uygulandığını ve bunların hadisle bir bağlantısının olmadığını belirtmiştir.³⁶

2.5. Yolkesenlerin Sürgün Edilmesi

Âyette yer alan cezalardan sonuncusu ve *أو ينفوا من الأرض* şeklinde ifade edilen kısım, genel anlam olarak "sürgün edilmeleri" şeklinde verilmektedir. Ancak burada kastedilen mananın ne olduğu konusunda da farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.

Cessâs bu konuda ihtilaf olduğunu beyanla başlayıp ilk olarak Hanefîlerin görüşüne yer vermiştir. Hanefîlere göre bunun anlamı suçlunun, devlet başkanının uygun gördüğü yerde hapsedilmesidir. İmam Mâlik ise suçu işlediği beldenin dışında bir beldeye gönderilerek orada hapsedileceği görüşündedir. Mücâhid ise bunu, suçlu İslam beldesinden çıkana kadar otoritenin had uygulamak için onu takip etmesi olarak ifade etmiştir. Cessâs

³⁵ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 102.

³⁶ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 104.

kendi görüşünü ifade etmeden önce serdedilen görüşleri değerlendirerek konuya giriş yapmıştır. Ona göre yolkesenin girdiği bütün beldelerden sürgün edilmesinin bir anlamı yoktur. Zira bu durumda tasarrufları engellenmemiş olacaktır. Başka bir belde hapsedilmesi de anlamsızdır, çünkü bulunduğu yerde hapsedilmesiyle başka bir yerde hapsedilmesi arasında bir fark yoktur.³⁷

Cessâs'a göre âyette geçen الأرض kelimesinin yeryüzünün tamamı olarak alınması da imkânsızdır. Zira bu anlamın tek sonucu, suçlunun öldürülmesidir. Ancak âyette geçen ifadeyle öldürülmesinin kastedilmediği de açıktır. Ya da bunun manası suçu işlediği beldeden sürülmesi olabilir ki, sürgünün amacı, sergilediği kötülüğe engel olmaktır. Fakat gittiği yerde de aynı eylemleri yapması mümkün olacağından bu da anlamlı değildir. Bir başka ihtimal ise İslâm ülkesinden sürgün edilmesi olabilir. Bu ise dinden çıkması ve Müslümanlarla savaşacak bir konuma geçmesi ihtimaliyle bir Müslümanın dâr-ı harbe gönderilmesi caiz olmadığı için geçersizdir. Bu durumda geriye bir ihtimal kalıyor o da hapsedilmek suretiyle diğer yerlerden mahrum edilmiş olmasıdır. Zira hapisanede bozgunculuk yapma ihtimali yoktur.³⁸

Cessâs, ibareyle ilgili muhtemel manaları vermiş olmakla beraber bu manaları savunanlar olup olmadığı hususunda fazla ayrıntıya girmeksizin doğrudan değerlendirmelerde bulunmuş, sadece birkaç görüş sahibini vermekle yetinmiştir. Tercih ettiği mananın isabetli olduğunu da ispat noktasında, diğer ihtimallerin sonuçlarından hareket etmiştir.

İbnü'l-Arabî de âyette geçen ifadenin anlamı hususunda dört farklı görüşe yer vererek başlamış, ardından da bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Birinci görüş hapsedilmesi şeklinde olup Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'in görüşüdür. Ancak İmam Mâlik, suçun işlendiği beldenin dışında bir belde hapsedileceği kanaatindedir. İçlerinde İmam Şâfiî, ez-Zührî (124/742) ve Katâde'nin de yer aldığı bir grup âlim ise küfür diyarına sürgün edilir, şeklindeki ikinci görüşü ortaya koymuşlardır. Üçüncü görüş ise Saîd b. Cübeyr (94/713) ve Ömer b. Abdülazîz'e (101/720) ait olup, beldeden beldeye sürülecekleri şeklindedir. Dördüncü görüş İbn Abbâs ile beraber –ikinci bir görüş olarak- ez-Zührî, Katâde ve İmam Mâlik'e nispet edilmiştir. Bu görüşe göre had uygulanmak üzere takip edilirler ve onlar da sürekli kaçarlar. Yani amaç

³⁷ Cessâs, *a.g.e.*, II, 515.

³⁸ Cessâs, *a.g.e.*, II, 515.

yakalamak değil sürekli yer değiştirmelerini sağlayarak ebedî sürgün halinin devamının tesis edilmesi olarak görülüyor.³⁹

Dört farklı görüşü peş peşe sıralayan İbnü'l-Arabî, isabetli olan görüşün hapsedilmesi olduğunu ve hapsedilmesinin yeryüzünden menedilmesi anlamını taşıdığını kabul etmektedir. Ardından da diğer görüşlerin neden olamayacağını ve sakıncalarını saymaktadır. Küfür diyarına sürgün edilmesinin cinayet ve suçta destek olacağını ifade ettikten sonra, diyar diyar sürülmesinin de anlamsız bir meşguliyet oluşturacağını belirtmiştir. Sürekli takip edilmeleri ve onların da kaçması şeklindeki görüşü de değersiz bulan İbnü'l-Arabî, bunun bir ceza değil ceza uygulama çabası olduğu kanaatinde dir.⁴⁰

Görüldüğü gibi her iki imamın da sürgün konusundaki görüşleri ve değerlendirmeleri birbirine yakın durmaktadır. Cessâs, görüşün kime ait olduğunu belirtmeden ihtimaller üzerinden hareketle bir sonuca varırken İbnü'l-Arabî görüş sahiplerine de yer verip aynı sonuca varmıştır. Aralarındaki fark hapsedileceği yer olmakla beraber İbnü'l-Arabî bu konuda görüş bildirmemiştir.

2.6. Yolkesenlerin Asılması

Âyette *يصلبوا* kelimesiyle ifade edilen kavramın karşılığı olarak asılmaları, çarpmıha gerilmeleri gibi manalar verilmiş olsa da bu kavram ile ne kastedildiği ve diğer cezalarla birlikte uygulanması durumunda sıralamanın nasıl olacağı, suçlu canlı iken mi yoksa öldürüldükten sonra mı asılacağı tartışılan konular arasındadır. Her iki âlim de bu konu üzerinde fazla durmadan kısa ifadelerle geçmişlerdir.

Cessâs'ın satır aralarında ifade ettiğine göre âyette asılma olarak geçen kısmın anlamı, yolkesen kimsenin öldürüldükten sonra teşhir amaçlı olarak asılmasıdır. Ebû Hanîfe ve Tahâvî'nin (321/933) görüşü de bu şekildedir. Ebû Yusuf'tan gelen bir rivâyete göre ise yolkesen canlı iken ellerinden asılır ve daha sonra mızrak veya benzeri bir şeyle karnından yaralanarak öldürülür. Ebû'l-Hasen el-Kerhî (340/952) de bu görüşün daha isabetli olduğunu ifade ederken gerekçe olarak da öldürülmesinden sonra asılmasının suçlu açısından bir anlamı yoktur, zira asmak bir ceza olup bu cezanın ölü için uygulanması mümkün değildir, demiştir. Buna ilave olarak asmanın amacı muhâribin canını yakmak ve cezalandırmaktır, dolayısıyla bu cezanın konuluş amacına uygun şekilde uygulanması gerekir, görüşünü ileri sürmüştür. Cessâs ise bu görüşe

³⁹ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 104-105.

⁴⁰ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 105.

katılmadığını ve asarak teşhir etmenin suçu işleyen için olmasa da geride kalanlar için caydırıcı bir etkisinin olacağını belirtir. Hemen akabinde ise asma ve öldürme cezalarının birlikte uygulanması veya ayrı ayrı uygulanması gerekçelerine yer vermektedir.⁴¹

Cessâs'ın aktardığı görüşlere göre yolkesen bir gün veya üç gün süreyle asılı bırakılır. Bu konuda daha fazla bilgiye yer verilmemiş ve ayrıca konuyla ilgili mezhep görüşleri de zikredilmemiştir.

İbnü'l-Arabî de çok kısa bir şekilde yer verdiği bu konuya doğrudan görüşünü belirterek başlamıştır. Ona göre eğer otorite, yolkeseni asmaya karar verirse canlı olarak asar. Âyette her ne kadar öldürme ifadesi önce geçmiş olsa da ikisi birlikte uygulandığında asılmasının öncelikli olmasının caydırıcılık açısından daha doğru olacağını belirtir. Şâfiî'nin ise âyetteki sıralamayı dikkate alarak önce öldürülüp sonra da üç gün süreyle asılı bırakılması yönünde bir görüşü olduğunu aktarmıştır.⁴²

İbnü'l-Arabî bu kadarla yetinirken Cessâs ile hüküm ve gerekçe bakımından aynı noktada olduğunu göstermiş olmaktadır.

2.7. Yolkesenlerin Çok Sayıda Olmaları

Bu başlık altında ele alınan konu, yol kesme suçunu çok sayıda kişinin birlikte işlemiş olmalarına rağmen bazılarının adam öldürüp bazılarının da öldürmeden sadece orada bulunmaları durumunda her birine uygulanacak cezanın nasıl olacağıdır. Aslında yol kesme işinin tek kişilik bir suç olmayıp bir grup işi olduğunda ortak bir kanaat olduğunu görülmektedir. Her iki âlim de konuya aynı noktadan bakmış ve benzer değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Cessâs'ın ifadesine göre Hanefiler, yolkesenler arasında yer alıp adam öldürenle öldürmeksizin sadece yardımcı olan veya orada bulunan arasında bir fark olmadığı görüşündedirler. Dolayısıyla hepsine uygulanacak ceza aynı olacak ve her biri adam öldürmüş gibi kabul edilecektir. Zira yol kesme eylemi tek başına yapılabilecek bir iş olmayıp birilerinin yardımıyla olabilir. Bu nedenle yardım eden de fiili bizzat işleyen gibi muhârip konumdadır ve aynı hükme tabi olurlar. Cessâs, bu görüşe delil olarak da savaşa giren bir ordudaki bütün askerlerin ganimette ortak olduklarını zikretmektedir. Nasıl ki bir orduda

⁴¹ Cessâs, *a.g.e.*, II, 515.

⁴² İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 106.

düşmanı öldürenle öldürmeyip ordunun destek amaçlı ihtiyaçlarını gören arasında bir fark yoksa yolkesenler için de durum aynıdır.⁴³

İbnü'l-Arabî de topluluk halinde yolkesenlerin eylemleri farklı olsa da cezalarının aynı olacağı görüşündedir. Yolkesenler arasından bazıları adam öldürse ve bazıları da öldürmese hepsi öldürülür, demiştir. Delil olarak da tıpkı Cessâs gibi savaşa katılan askerlerin ganimete ortak olmaları hususunu dile getirmiştir.⁴⁴ İbnü'l-Arabî'nin ifadesine göre İmam Şâfiî bu görüşte olmayıp, adam öldürenin öldürüleceği, öldürmeyenin ise öldürülemeyeceği tezini savunmaktadır.

2.8. Yolkesenlerin Aldığı Malda Nisap Şartı

Yol kesme esnasında alınacak mal miktarı da cezanın oluşması noktasında dikkate alınan bir konudur. Tıpkı hırsızlık suçunun oluşmasında olduğu gibi burada da söz konusu nisap hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Cessâs'ın ifade ettiğine göre Hanefiler, mal almalarından dolayı yolkesenlere ceza uygulanabilmesi için suça iştirak edenlerin her birine on dirhem düşecek kadar bir mal almış olmaları gerekmektedir. İmam Şâfiî ise hırsızlık nisabında olduğu gibi bu miktarı da çeyrek dinar olarak kabul etmektedir. İmam Mâlik'e gelince, ona göre cezanın uygulanması için mal almış olmaları şartı bile gerekmemektedir. Dolayısıyla nisap miktarı diye bir sınırlamada da bulunmamıştır.⁴⁵

Konuyla ilgili olarak sadece bu kadar bilgi veren Cessâs, tercih ettiği görüşün gerekçesi veya diğer görüşlerin değerlendirilmesi konusunda başka bir şey söylememektedir.

İbnü'l-Arabî ise İmam Şâfiî'nin nisap miktarını şart koşmasını zikrederek bunun eleştirisini yapmıştır. Aslında miktarın ne olduğundan ziyade nisap olarak bir miktarın belirlenmesini eleştirdiği için bir yönüyle Hanefilere de cevap vermiş olmaktadır. Biraz sert kabul edilebilecek bir üslupla eleştiri yapan İbnü'l-Arabî, hırsızlık konusunda ileri sürülen nisap miktarının kendi bağlamında kalması gerektiğini ve muhâripler için uygulanan cezanın doğrudan yol kesmeyle alakalı olup nisaba bağlanmasının uygun olmayacağını ifade etmiştir.⁴⁶

⁴³ Cessâs, *a.g.e.*, II, 518.

⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 107.

⁴⁵ Cessâs, *a.g.e.*, II, 518.

⁴⁶ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 105

Nisap miktarı konusunda hırsızlıkla yol kesmenin kıyaslanması uygun bulunmayan İbnü'l-Arabî'ye göre bu kıyas, daha büyük bir suç, daha küçük kabul edilecek bir suça karıştırmak anlamındadır. Gerektiğinde cana kastetmeyi göze alarak yol kesip mal alan bir kimsenin sadece mala kastederek hırsızlık yapan kişiyle bir tutulamayacağını belirten İbnü'l-Arabî, suçlara verilecek cezanın suçun mahiyetine göre olması gerektiği tezine doğru yaklaşmış görünmektedir.⁴⁷ Ancak bunları ifade ederken daha önceki konuda ileri sürdüğü gerekçesine ters düştüğü görülmektedir. Zira sadece yol kesip adam öldürmeyen birisi nasıl öldürülür diyen Şâfiîlere, bu kıyaslanmanın doğru olmadığını, suçlar eşit olamasa da aynı cezanın verilmesinin mümkün olduğunu ispata çalışmaktaydı.

Kadılığı sırasında yaşadığı bir başka olaya atıfta bulunan İbnü'l-Arabî, hırsızlık amacıyla eve girip mukavemet gördüğünde dövüşen ve ev sahibini öldüren kimsenin de muhârip hükmünde olacağını ifade etmektedir. Anlattığına göre birkaç kişi bir eve girerler ve içlerinden biri elindeki bıçakla ev sahibini öldürür ve diğerleri de malları alırlar. O dönemde kadı olan İbnü'l-Arabî de bu kişilere yolkesenlere verilen cezanın uygulanmasını uygun görür.⁴⁸

Görüldüğü gibi nisap, her iki âlim arasında baştan beri var olan fikir ayrılığının devamı mahiyetinde bir konudur. Yol kesmeyi tek başına suç olarak kabul edip mal almasalar da almış gibi cezalandırılmaları gerektiğini söyleyen Mâlikî görüş ile mal almayı ve bu malda nisap şartının olması gerektiğini savunan başta Hanefîler olmak üzere diğerlerinin görüşü bu sonucu doğurmuştur.

2.9. Yol Kesme Suçunun İşlendiği Yer

Yol kesme suçunun şehir merkezinde veya ıssız yerlerde işlenmesi arasında fark olduğunu söyleyen İslam âlimlerinin konuya ilişkin gerekçesi, mağdurun yardım talebinde bulunma imkânının olup olmaması hususuna bağlanmaktadır. Bazılarına göre yerleşim alanlarında işlenen bu tarz suçlar yol kesme kavramına dahil edilmemiştir.

Yol kesme suçunun işlendiği yer konusundaki ihtilaflara Ebû Hanîfe'nin görüşünü zikretmekle başlayan Cassâs, diğer görüşlere de yer verdikten sonra uzunca bir değerlendirmede bulunmuştur. Ebû Hanîfe'ye göre gece veya gündüz yerleşim merkezlerinde yolkesenlere hukukî anlamda yolkesen/muhârip denmez; bilakis bu eylemin ıssız yerlerde icra edilmiş olması gerekir. Ebû Yusuf

⁴⁷ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 105.

⁴⁸ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 105.

ise yol kesme fiilinin işlendiği yerin önemi olmaksızın her birine aynı cezanın verileceği görüşündedir. İmam Mâlik'ten iki farklı rivâyete yer veren Cessâs'ın, bu rivâyetlerden birinde aralarında fark olmadığı görüşünün, diğerinde ise yerleşim yerinden üç mil mesafe uzaklaşmadıkça muhârip sayılmayacakları görüşünün yer aldığını aktarmıştır. İmam Şâfiî'nin görüşünün ise yerleşim yeri ile ıssız yer arasında bir fark olmadığı yönünde olduğunu belirten Cessâs, akabinde kendi değerlendirmelerine yer vermiştir.⁴⁹

Cessâs konuyla ilgili görüşünü belirtirken dayanak olarak kullandığı bir hadisten yola çıkmaktadır. Bu hadise göre Hz. Peygamber, hain ve yankesiciye el kesme cezasının uygulanmayacağını ifade etmiştir.⁵⁰ Bu rivâyette ifade edildi üzere muhtelis olarak tanımlanan yankesicinin engellenmesi mümkündür ve bu imkânın varlığı had cezasını düşürmektedir. Dolayısıyla yolkesenler için hala göz önüne alınması gereken husus, mağdurun yardım isteme imkânının olup olmadığıdır. Şayet olay, yardım çağrısına birilerinin derhal yetişebileceği yerleşim yerlerinde gerçekleşirse, bunu yapanlar yolkesen olarak kabul edilmezler. Bu durumda yankesici muamelesi görürler ve onlara yolkesenlere verilen ceza verilmez. Ancak eylem, yardım çağrısının hemen karşılık bulamayacağı yerleşim yeri dışındaki ıssız yerlerde olursa, bunu yapanlar yolkesen konumunda olup gerekli ceza uygulanır.⁵¹

Cessâs burada bir başka hususu da dikkate almıştır ki o da tek bir kişinin kendisini koruyamayacağı için yolkesen kabul edilemeyeceğidir. Bu görüşüne karşılık olarak şöyle bir itiraz gelebileceğini düşünen Cessâs, buna da cevap vermiştir. Şayet önemli olan engellenmelerinin mümkün olmasının yanı sıra yolkesenlerin kendilerini güvende hissetmeleri ise on kişilik bir muhârip grup bin kişilik bir kafilenin yolunu kesse bu kafilenin onlardan kurtulması mümkündür ve saldıran on kişi açısından güvenlik ihtimali yoktur. Zira kafiledelikler sayısal olarak oldukça fazla ve onları engelleyebilecek konumdalar. Bu durumda söz konusu on kişilik grubun da yolkesen olarak kabul edilmemesi gerekir. Bu itiraza cevap olarak; zaten on kişilik grup yol kesme niyetiyle oraya çıkmakla muhârip konuma gelmiştir ki, kafileye saldırıp saldırmamaları haklarındaki bu hükmü etkilemez, söz konusu kişiler yolkesenler olarak çıkıp sonra bir şehre saldırsalar yine haklarındaki hüküm değişmeyecektir, demiştir.⁵²

⁴⁹ Cessâs, *a.g.e.*, II, 517.

⁵⁰ Nesâî, *Sünen*, Hadis no: 7419.

⁵¹ Cessâs, *a.g.e.*, II, 517.

⁵² Cessâs, *a.g.e.*, II, 517.

Ebû Yusuf ise şehirlerde yapılan toplu hırsızlıkları muhârebe kategorisinde görmüş, onlara da yolkesenlere uygulanan cezanın gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre zina, hırsızlık, kazif, cinayet gibi suçları işleyenlere verilen had cezası şehir veya başka yerde olmasına göre değişmiyorsa yol kesmenin cezası da aynıdır.

Cessâs'ın ifade etmek istediği şekilde şayet ayırıcı unsur, yardım imkânının olup olmaması ise günümüzde insanların gözü önünde cereyan eden bazı gasp olaylarına dahi toplum sessiz kalabilmekte ve arkasını dönüp gitmektedir. Hatta olaya müdahale etmek bir yana görgü tanığı olma konusunda bile pek çok insan tereddütlü davranmaktadır. Diğer taraftan şehir eşkıyalığının günümüz açısından daha tehlikeli olduğunu da görmekteyiz. Durum böyle olunca Cessâs'ın ileri sürdüğü gerekçenin şehirlerde de karşılığının olmadığını ve Ebû Yusuf'un görüşünün günümüz gerçekleriyle daha iyi örtüşmekte olduğunu söyleyebiliriz.

İbnü'l-Arabî, yol kesme suçunun yerleşim yerlerinde veya ıssız yollarda olması arasında fark olmadığını düşünenlerin âyeti mutlak olarak aldıklarını belirtirken kendisinin de benimsediği bu görüşün kimlere ait olduğuna yer vermemiştir. İki yer arasında fark olduğunu ileri sürenlerin ise hareket noktalarının şehirde yardım isteme imkânlarının olması, ıssız yerlerde ise bu imkânın bulunmaması olduğunu söylemiştir. Her ne kadar biri diğerinden daha kötü olsa da ikisi arasında bir fark olmadığını da ifade etmiştir. Devamında da şehirlerde işlenen cinayetin gizli olması hasebiyle suikast mahiyetinde olduğunu ve bunun şehir dışında açıktan işlenen cinayetten daha kötü olduğunu kabul etmektedir.⁵³

2.10. Yolkesenlerin Yakalanmadan Tövbe Etmesi ve Haklar

Muhârip olan ve yol kesme suçunu işleyen birisi ile ilgili olarak üç farklı soru ortaya konmaktadır:

- Yakalanıp cezası verildiğinde, bu ceza ahiret için de kefaret olur mu?
- Cezasını çektikten sonra üzerindeki kul haklarının durumu nedir?
- Yakalanmadan önce tövbe ederse cezası ve üzerindeki kul haklarına dair hüküm nedir?

⁵³ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 101.

Bu çalışmada incelenen eserlerde, yukarıda özetlenen üç farklı durum hakkında topluca bilgiler verilmiş olup, tamamı bir konu olarak ele alınmıştır.

Cessâs'a göre âyetin sonunda yer alan *"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır"* ifadesinin gösterdiği mana, dünyada iken aldıkları cezanın ahiret için kefaret olmayacağı yönündedir. Âyetin devamında yer alan ve tövbe edenlerin istisna edildiği kısım ise yakalanmadan önce tövbe eden yolkesene uygulanması gereken hadlerin düşürüleceğini göstermektedir.⁵⁴ Cessâs, bu bölümde istisnanın delalet ettiği manaları farklı örneklerle izah etmeye çalışarak, bir delile bağlı olmak kaydıyla müstakil anlamı olan istisnanın başka bir cümleye bağlanmasına gerek olmadığını vurgulamıştır. Ancak Allah hakkı olarak ifade edebileceğimiz hadlerin düşmesi, üzerindeki kul haklarının da düşmesini gerektirmeyip aksine bunların sabit olmasının nedenidir. Bu anlayıştan çıkarılan sonuç ise hadler uygulanmış olsaydı üzerindeki kul haklarının tazmini gerekmeyecekti. Ancak hadlerin düşmesi kul haklarının tahakkuk etmesine sebep olmuştur. Bu durum tıpkı eli kesilen hırsızın çaldığı malı tazmin etmesinin, zina haddi uygulanan kişinin mehir ödemesinin ve adam öldüren birine kısas uygulandığında diyet ödemesinin düşmesi gibidir. Örneklerin her birinde Allah hakkının uygulanması, suçlu üzerindeki kul haklarının düşmesini gerektirmektedir. Yolkesenler için de aynı durum söz konusu olup had uygulanırsa üzerindeki kul hakları düşmüş olacaktır. Fakat sayılan bütün örneklerde haddin uygulanmaması, suçlunun üzerindeki kul haklarının tekrar gündeme gelmesi anlamına gelecektir. Durum böyle olunca yolkesen kişiden tövbesi nedeniyle haddin düşmesi, üzerindeki yaralama, mal alma ve adam öldürme gibi kul haklarını geri getirmiş olur.⁵⁵

Yukarıda ortaya konulan üç sorunun cevabı hakkında Cessâs'ın söyledikleri sırasıyla kısaca aktarılacak olursa şöyle bir sonuç çıkmaktadır:

- Dünyevî cezası ahiretteki cezasını kaldırmaz
- Had uygulanırsa üzerindeki kul hakları düşer
- Yakalanmadan tövbe ederse had düşer, üzerindeki kul haklarından sorumlu olur

İbnü'l-Arabî, yakalanmadan önce tövbe edenlerin kimler olabileceğine dair ortaya konan farklı rivâyetlere yer vermiş olmakla beraber, bu rivâyetlerin

⁵⁴ Cessâs, *a.g.e.*, II, 516.

⁵⁵ Cessâs, *a.g.e.*, II, 516.

tamamı âyetin başında ifade edilen muhâriplerle kimlerin kastedildiği konusundaki görüşlerle aynıdır. Dolayısıyla kendisi de bunun farkında olan İbnü'l-Arabî, görüşlerle ilgili değerlendirme yapmak yerine önceki bölüme referans vermekle yetinmiştir. Fakat bu görüşlerden yola çıkarak âyette kastedilen mananın umum ifade ettiğinden hareketle Müslümanlar hakkındaki hükümlere yer vermiştir.⁵⁶

İbnü'l-Arabî'nin ifadesine göre, yakalanmadan önce yapılan tövbe Allah hakları için olup kul hakları için geçerli değildir ve bu görüş, İmam Mâlik ile Şâfiî'ye aittir. Ancak İmam Mâlik burada bir ayırım yaparak şayet aldığı mal elindeyse iade edilir ve öldürdüğü kişinin velisi diyet veya kısas isterse bu da yerine getirilir, demiştir.

Konuyla ilgili yer verilen son bir görüş ise Leys b. Sa'd'a aittir. Ona göre tövbe etmesi halinde hem Allah hakları hem de kul hakları düşer.

Sayılan görüşlerin değerlendirmesini yapan İbnü'l-Arabî, Şâfiî ve Leys b. Sa'd'a ait olup bütün hakların düştüğünü ifade eden görüşün geçersiz olduğunu belirtir. Bunun gerekçesi olarak da hak sahibi kişi bağışlamadıkça Allah'ın kul haklarını bağışlamayacağını söylemiştir. Bu görüşe karşı delil olarak ileri sürülen "*İnkâr edenlere, eğer vazgeçerlerse geçmiş günahlarının bağışlanacağını söyle*"⁵⁷ âyetini de, buradaki bağışlamanın İslam'a girmeye teşvik amaçlı olup Müslüman olduktan sonra hükümlerin herkes için geçerli olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Müslüman olan bir kişinin üzerindeki kul haklarını ancak bu hakkın sahipleri düşürebilir. Allah haklarına taalluk eden kısmın ise tövbe ile düşeceği konusunda İbnü'l-Arabî de Cassâs gibi düşünmektedir.

İbnü'l-Arabî, konu ile ilgili son bir değerlendirme olarak, tövbe eden yolkesen üzerindeki kul haklarını talep etme yetkisinin devlet başkanında değil hak sahiplerinde olduğunu belirtmiştir. Şayet kendisinde kimden aldığı bilinen bir mal mevcutsa, hak sahibi bu malı alana kadar devlet başkanının tayin ettiği yedieminin yanında tutulur.

Bu durumda yukarıda zikredilen üç durum, İbnü'l-Arabî'ye göre şu şekildedir:

- Ahiretteki durumundan bahsetmemiştir.

⁵⁶ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 107-108.

⁵⁷ Enfâl, 8/38.

- Had uygulanması durumunda kul haklarının ne olacağından bahsetmemiştir.

- Had uygulanmazsa üzerindeki kul haklarının sabit olacağını, ancak mala taalluk eden haklarda alınan malın elde mevcut olması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁸

3. Değindikleri Farklı Konular

Aynı âyetin fikhî tefsirini yapan iki âlimin değindikleri farklı konular ise oldukça az olarak tespit edilmektedir. Esasında farklı olarak ele aldıkları konuların da son derece kısa geçildiği görülmektedir. Neredeyse başlıklar halinde verilebilecek kadar kısa olan bu konular ise şunlardır:

Cessâs:

- Yolkesenlerin adam öldürme eylemini sopa ya da kılıçla yapmaları arasında bir fark yoktur.⁵⁹

- Kendisine had uygulanan eşkıyanın ahirete yönelik cezası ayrıca sabittir.

- Had uygulaması kul haklarını düşürür.

İbnü'l-Arabî:

- Yol keserek adam öldüren birisinin, öldürdüğü kişi ile kendisi arasında bir denklik aranmaz. Ancak İbnü'l-Arabî bu görüşü benimsemiş olmakla beraber İmam Şâfiî'den gelen iki farklı rivâyete de değinmiştir. Bu görüşlerden birine göre kısasta olduğu gibi öldürenle öldürülen arasında denklik söz konusu olmasıdır. Bu görüşün zayıf olduğunu belirten İbnü'l-Arabî, yol kesme suçu için uygulanan ölüm cezasının salt adam öldürmede olduğu gibi kısas olmayıp, bozgunculuk çıkarma ve fesada yönelik farklı bir had cezası olduğu kanaatindedir.⁶⁰

Sonuç

İnceleme konusu olarak ele alınıp karşılaştırılan her iki eserde de müelliflerin benzer bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. İbnü'l-Arabî'nin pek çok konuda Cessâs ile aynı tarzda değerlendirmeler yapmış olması,

⁵⁸ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 108-109.

⁵⁹ Cessâs, *a.g.e.*, II, 518.

⁶⁰ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, II, 106.

eserinden ne ölçüde istifade ettiğini de göstermektedir. Özellikle de âyetin ilk kısmında neredeyse aynîleşen bir söylem bulunmaktadır. Gerek başka âyetlerden ve gerekse hadislerle istihsad noktasında da benzer bir üslubun olduğu söylenebilir.

Her iki âlim de mensubu oldukları mezhebe ait görüşleri savunarak mezhep çizgisinin devam etmesini sağlamışlardır. Farklılıkların oluştuğu konularda da yine mezhep imamlarının görüşleri çerçevesinde ihtilaf devam etmiştir. Gerek Arapça gramer kuralları açısından gerek rivâyetlerin değerlendirilmesi açısından her iki eserde de etkin açıklamaların yer alması bir başka benzerlik olarak söylenebilir.

Yol kesme ve buna benzer şekilde işlenen terör suçu, ağır ceza gerektiren bir eylem olarak tespit edilmiş olmakla beraber âyette sıralanan cezaların suçun mahiyetine göre tercih ve tasnifi Cessâs tarafından savunulmuş olup, devlet başkanının takdir alanı sınırlanmıştır. Bunun yanı sıra ilgili suçun yardım isteme imkânı bulunmayan yerleşim yerleri dışında işlenmiş olması ve nisap şartı, yol kesme suçunun unsurları arasında kabul edilmiştir. İbnü'l-Arabî ise nisap şartını dikkate almayarak salt yol kesme eyleminin işlenmiş olmasının ceza için yeterli olduğu görüşünü tercih etmiş ve ceza tercihi konusunda devlet başkanına geniş yetkiler vermiştir.

İncelenen iki eserde de özellikle M. Esed'in ifade tarzını destekleyecek bir söylemin yer almadığı tespit edilmiştir. Ancak günümüz açısından yürürlükte olmayan bir sistemin kurallarının teoride tartışılması ile uygulamada karşılaşılabilecek sorunlara cevap verme noktasındaki yeterlilik tamamen farklıdır. İslâm hukuk kuralları içindeki bu zengin farklılık da belki ihtiyaca göre eşkıyalık ve terörle mücadelede kullanılması mümkün olacak geniş bir alan imkânı sunmaktadır.

Kaynaklar

- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *Ahkâmü'l-Kur'ân li'ş-Şâfiî*, I-II, Kahire: 1994
 Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukûki İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985
 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmi'u's-sahîh)*, I-VIII, İstanbul 1401/1981
 Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Tahkik; Abdüsselam Muhammed Ali Şahin), I-III, Beyrut: Dâru'l-Kütüb el-İlmiyye, 1994

- Çolak, Abdullah, *İslâm Ceza Hukunda Hafifletici Sebepler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1999.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, I-V, İstanbul 1401/1981
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, I-V, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997
- Esen, Hüseyin, "Muhammed Esed'in Hirâbe (Eşkîyalık)Suçuyla İlgili Âyetler İçin Yaptığı Meal-Tefsir Üzerine", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: XX.
- et-Tavîl, Muhammed Sami Salih, *Delâletü Hurûfi'l-Atfi ve Eseruhâ fî İhtilâfi'l-Fukahâ*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Filistin, 2009.
- Güman, Osman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006
- İbnü'l-Arabî, Muhammed b. Abdullah Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Tahkik; Muhammed İbrahim el-Hifnâvî - İsmail Muhammed eş-Şendîdî), I-IV, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2011
- Meal, Diyanet İşleri Başkanlığı, Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, II. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-V, İstanbul ts.
- Nesâî, Ahmed b. Ali, *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII, İstanbul: 1981
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Kurân*, I-XII, Beyrut: 1992
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed, *Ahkâmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Tahkik: Sadettin Ünal), I-II, İstanbul: 1998